

سعید عدالت‌نژاد

راهنمای نگارش پژوهش دانشگاهی

(مقاله، رساله و کتاب)

نشرنی

فهرست مطالب

۹	سخنی با خواننده.....
۱۳	یادداشت بر ویراست جدید.....
۱۵	بخش اول. کلیات .....
۱۵	ویژگی‌های عام پژوهش.....
۱۶	انواع پژوهش دانشگاهی.....
۱۶	یکم، پژوهش‌های روشنگرانه یا موضوع‌محور.....
۱۹	دوم، پژوهش‌های قانع‌کننده یا مسئله‌محور.....
۲۱	سوم، پژوهش‌های ترکیبی.....
۲۵	بخش دوم. صورت پژوهش .....
۲۶	مقاله یک‌پاراگرافی.....
۲۸	انواع مؤید.....

- ۲۸..... مثال‌ها
- ۲۹..... داده‌های آماری
- ۳۰..... نقل قول
- ۳۴..... استدلال
- ۳۹..... ماهیت پاراگراف
- ۴۰..... ویژگی نخست: جمله اصلی
- ۴۱..... ویژگی‌های تفصیلی جمله اصلی
- ۴۴..... ویژگی دوم: وحدت موضوعی
- ۴۶..... ویژگی سوم: انسجام یا یکپارچگی
- ۴۶..... الف) توضیح مؤیدها
- ۴۶..... ب) یادآوری
- ۴۷..... ج) استفادهٔ بجا از پیوندها یا علائم راهنما
- ۵۲..... شیوهٔ تکثیر پاراگراف
- ۵۴..... ساختن جملهٔ فرعی
- ۵۴..... چرا؟
- ۵۵..... چگونه؟
- ۵۷..... کی؟
- ۵۹..... مقالهٔ پنج پاراگرافی
- ۵۹..... مقدمه
- ۶۲..... پاراگراف‌های میانی
- ۶۲..... نتیجه
- ۶۶..... پژوهش‌هایی با بیش از پنج پاراگراف
- ۷۲..... شیوهٔ خلاصه کردن اثر معیار و دانشگاهی
- ۷۴..... روش تهیهٔ پیشنهادهٔ تحقیق (پروپوزال)
- ۷۸..... الگوهای مختلف در نگارش پاراگراف

فهرست مطالب ۷

- ۷۹..... فرآیندی
- ۸۱..... طبقه‌بندی
- ۸۴..... مقایسه و مقابله
- ۸۵..... علت و معلول
- ۸۹..... بخش سوم. محتوای پژوهش
- ۸۹..... رویکرد دانشگاهی در مطالعات دینی
- ۹۳..... اهمیت و ماهیت محتوا
- ۹۷..... چه بخوانیم؟
- ۹۹..... منابع
- ۱۰۴..... آغاز نگارش
- ۱۰۵..... نوشتن و دوباره نوشتن
- ۱۰۷..... خواندن نهایی
- ۱۰۸..... مستند ساختن متن
- ۱۱۰..... پرهیز از سرقت ادبی
- ۱۱۰..... مواجهه با متون قدیم یا کلاسیک
- ۱۱۴..... اجتناب از آثار غیرمعیار
- ۱۱۵..... نشانه‌های تحقیق غیرمعیار
- ۱۱۶..... ۱. التزام پیشینی
- ۱۱۷..... ۲. تنبلی فکری
- ۱۱۷..... ۳. تمسک به ملاحظات شخصی
- ۱۱۸..... ۴. کاریکاتورسازی
- ۱۱۹..... ۵. حذف نشانی‌ها

۶. استفاده از منابع و شواهد گزینشی ۱۲۰
۷. مستندسازی‌های غلط ۱۲۱
۸. استناد به رأی افراد موجه ۱۲۲
۹. ایجاد حالت‌های دوگانه غلط‌انداز ۱۲۲
۱۰. مغالطه تساوی همبستگی با علیت ۱۲۳
۱۱. استناد به تجربه شخصی و معلومات فردی ۱۲۴
۱۲. استناد به فهم متعارف و امر بدیهی ۱۲۴
۱۳. استفاده از دلیل سکوت ۱۲۵
۱۴. مواجه شدن با امر ممکن به‌عنوان امر ثابت شده ۱۲۷
- نقد پژوهش ۱۲۹
- منابع ۱۳۳

سخنی با خواننده

این کتاب برای علاقمندان به نگارش آثار معیار (استاندارد) در رشته‌های مختلف تهیه شده، هرچند مثال‌ها فقط از رشته‌های علوم انسانی و به‌ویژه رشته‌های مطالعات اسلامی است. استادان با توصیه این کتاب به دانشجویان قبل از نگارش مقاله‌های تحقیقاتی و به‌خصوص پایان‌نامه‌های کارشناسی ارشد و دکتری می‌توانند در وقت خویش صرفه‌جویی کنند. این اثر به دانشجویان کمک می‌کند تا با لحاظ معیارهای علمی، تحقیقات خود را عالمانه و در عین حال ساده‌تر به انجام برسانند و با در نظر گرفتن همین معیارها آثار دیگران را ارزیابی کنند و کتاب‌ها و مقالات برتر را از نوشته‌های کم‌اثر، دارای مغالطه و پرگویی‌های بی‌حاصل، تمییز دهند. روش معرفی شده در نوشتن پژوهش‌ها در این کتاب یکی از روش‌های رایج در دنیاست و به تولید و گسترش دانش در زمینه‌های مختلف کمک می‌کند.

درباره شیوه نوشتن پژوهش دانشگاهی^۱ (آکادمیک) کتاب‌های فراوان

---

۱. در این کتاب مراد از اصطلاح «دانشگاهی» در ترجمه «آکادمیک»، پژوهش معیار و منضبطی است

به انگلیسی وجود دارد. علاقمندان به تحصیل در دانشگاه‌های معتبر خارج کشور که نیازمند گذراندن دوره‌های آموزش زبان می‌شوند کم و بیش در بخش «نگارش» این دوره‌ها با شیوه معیار نوشتن آشنا می‌شوند. در طراحی ساختار اصلی این کتاب کوشیده‌ام از چند نمونه آثار انگلیسی متناسب با قلمرو علوم انسانی و مطالعات اسلامی در زمینه نگارش استفاده کنم. مشخصات کتاب‌شناختی این آثار در فهرست منابع آمده است. مثال‌ها غالباً از نگارنده است جز مواردی که در پانویس به منبع آن اشاره کرده‌ام. تجربه تحصیلی و پژوهشی در حوزه علمیه قم و بعد در دانشگاه‌های داخل و خارج کشور و درس‌هایی که از استادان خود فرا گرفته‌ام گواه این نکته است که فقدان آثاری در قلمرو راهنمای نگارش برای دانشجویان و طلاب تا چه اندازه موجب سردرگمی و اتلاف وقت می‌شود. بی‌توجهی به اهمیت روش تحقیق و روش نگارش تحقیق به‌ویژه در رشته‌های علوم انسانی و مطالعات اسلامی از جمله علل رکود این علوم در سرزمین ماست. این بی‌توجهی موجب افزایش کارهای تکراری و اغلب بی‌حاصل در این قلمروها شده است. بسیار شنیده می‌شود که «رعایت اصول ساماندهی اطلاعات، شیوه نگارش و معیارهای تحقیق صرفاً اموری ظاهری و صوری‌اند و چندان اهمیت ندارند»، ولی خواهیم دید که تا روش تحقیق و شیوه ارائه آن بسامان نباشد، طرح نظریه‌های جدید، فهم و بیان نظریه‌های قدیم و نقد آن‌ها ممکن نخواهد شد.

بسیاری از آثار موجود فارسی در زمینه روش تحقیق و راهنمای نگارش پژوهش‌های دانشگاهی دارای دو اشکال‌اند. اول، غالب آن‌ها به‌جای پرداختن به چگونگی سامان دادن اطلاعات و شیوه پیش‌بردن تحقیق دارای مطالبی‌اند که یا دانستن آن‌ها لازم است ولی کافی نیست، مانند چگونگی تهیه فیش‌های

که به بسط و پیشرفت دانش در یک رشته کمک دهد؛ خواه آن تحقیق در دانشگاه انجام شود، خواه در حوزه‌های علمیه و خواه در هر مکان دیگری.

بخش اول

کلیات

ویژگی‌های عام پژوهش

تلقی بعضی دانشجویان از تحقیق کلاسی این است که چند اثر دربارهٔ موضوعی بخوانند و بخش‌هایی از آن‌ها را رونویسی کنند و در شکلی جدید به استاد تحویل دهند. بسیار شنیده و دیده می‌شود که دانشجو در پی موضوع تحقیقی است که منابع بیشتر و ترجیحاً به زبان فارسی داشته باشد تا به راحتی بتواند آن‌ها را رونویسی کند. اما رونویسی تحقیق نیست، دانشی نمی‌افزاید و محقق و متخصص تربیت نمی‌کند. پژوهش، حاصل جمع‌آوری فیش‌های مطالعاتی از منابع مختلف نیست. اثر پژوهشی، اعم از مقاله یا کتاب، ویژگی‌های متون آموزشی را هم ندارد. تحقیق دانشگاهی نه خلاصهٔ مباحث یک کتاب است و نه تکرار ادله برای یک نظریه و موضع از قبل تثبیت شده. در پژوهش دانشگاهی، با لحاظ کردن شروطی که در ادامه خواهد آمد، بحثی نظام‌مند دربارهٔ موضوعی خاص ارائه می‌شود. در این بحث انتظار می‌رود تبیین، فهم،

تحلیل و نقد موضوعی یا مسئله‌ای خواننده را قانع کند که نظر نویسنده درست یا مطابق واقع یا حداقل به واقع نزدیک‌تر از آثار مشابه در آن زمینه است. بنابراین، محتوای چنین پژوهشی ممکن است توصیفی، تحلیلی و یا انتقادی باشد. گاهی ممکن است نویسنده در سراسر اثری بکوشد اثبات کند فلان نظریه خاص کارآمدی یا صحت کمتری نسبت به نظریه‌های دیگر دارد، یا به تعبیر دقیق‌تر، در توجیه و تبیین واقعیت از شواهد کمتری برخوردار است. نظریه مطرح شده در هر اثری لازم نیست حتماً از آن صاحب اثر باشد بلکه می‌تواند تأیید موضعی باشد که از قبل وجود داشته و صاحب اثر اعتبار آن را در تحقیقی به دست آورده یا نظر دیگران را پذیرفته اما پذیرفتنی که از روی دلیل است، نه حاصل تقلید. اما تصریح به این نکته که این نظریه اصیل نیست و نام بردن از صاحب نظریه از اصول اولیه اخلاق تحقیق است.

انواع پژوهش دانشگاهی

پژوهش‌ها شامل مقاله، پایان‌نامه، رساله و کتاب در زمینه‌های مورد نظر به‌طور کلی به سه نوع تقسیم می‌شوند.^۱

یکم، پژوهش‌های روشنگرانه^۲ یا موضوع محور

پژوهش‌هایی که در حالت ایده‌آل، جمع‌آوری و بیان ادله درباره موضوع خاصی است و نویسنده می‌خواهد بگوید رأی صاحبان فلان نظریه چیست و ارزش بازگویی دقیق‌تر را دارد و خواننده را با نظر خود هم‌رأی و به او اطلاعات منسجم‌تری ارائه کند. این دست آثار جنبه اطلاع‌رسانی یا روشنگری دارد و

۱. در تعریف دو نوع پژوهش روشنگرانه و قانع‌کننده از تعریف Derek Soles استفاده کرده‌ام؛ نگاه کنید به فهرست منابع.